

მერი ლიანორა შაილი, “თვალის შევლება სპარსეთის ცხოვრებასა და ჩვეულებებზე. შენიშვნებით რუსეთის, ქურთების, ნესტორიანების, თურქმანების, ხივას და სპარსეთის შესახებ“.

Lady Mary Leonora Sheil, *Glimpses of Life and Manners in Persia. With Notes on Russia, Koords, Toorkomans, Nestorians, Khiva, and Persia. With Illustrations.* London, John Murray, Albemarle Street, 1856

Tiflis is another Vladikafkaz (key) on the southern side of the Caucasus. We were glad to arrive at this capital of the Transcaucasian provinces, which is close to the foot of the mountains, and situated on both sides of the river Kur. Some sixty years ago it was sacked by the Shah of Persia, Agha Mahommed Khan, the founder of the dynasty of Kājār, who carried a large portion of the inhabitants, Georgians and Armenians, into slavery. I saw at Tehran a few of these unhappy captives, who all had been forced to embrace Mahommedanism, and many of whom had risen to the highest station; just as the Circassian slaves in Constantinople became pashas, seraskiers, capitan-pashas, &c. Tiflis has entirely recovered from this shock. It is now a most thriving, active, and bustling city, and will doubtless, when the day arrives for the development of free trade in the dominions of the Czar, become a rich emporium of commerce, situated as it is midway between the Black Sea and Caspian, and on the high road between Russia, Persia, and Asia Minor. The official part of the town [Tiflis] is full of imposing buildings, and the native portion is equally well stored with busy shops (61), crowded by the motley population. Prince Woronzow's fostering care has not allowed this important part of the territory under his jurisdiction to remain without its share of his patronage. In spite of the pre-occupation of a war not always successful, with the mountaineers, he is said to have planned many valuable institutions, to which are to be added a large and handsomely built theatre for the performance of operas, not completed at the time of our visit, besides a small theatre, for Russian comedies and farces. All these improvements evince his anxiety to promote civilization among the Georgians and Armenians. The Military Governor of Tiflis was an Armenian of Georgia, General Baïbetoff; a man of experience, who had distinguished himself in the campaigns of Turkey and Persia in former years. It sounded strange to find an Armenian occupying this high post, but Russia is more cosmopolite than England. A stranger of the gate is readily admitted within the temple; but it will require a change in English ideas before we find a Canadian or Maltese Governor of India, or the Cape of Good Hope. Is this facility the result of enlightenment, or does it proceed from the dearth of native talent? (62)

კავკასიის სამხრეთ მხარეს ტფილისი კიდევ ერთი ვლადიკავკაზია (გასაღები). ჩვენ გაგვიხარდა ამიერკავკასიის პროვინციების ამ დედაქალაქში ჩასვლა, რომელიც მთების ძირთან და მდინარე მტკვრის ორივე ნაპირზე მდებარეობს. დაახლოებით სამოცი წლის წინ ის ყაჯარის დინასტიის დამარსებელმა, სპარსეთის შაჰმა, ალა-მაჰმად ხანმა, გამარცხა, რომელმაც მოსახლეობის დიდი ნაწილი, ქართველები და სომხები, მონობად გადაიყვანა. თეირანში რამდენიმე უბედური ტყვე ვნახე, რომლებიც იძულებულნი იყვნენ მიეღოთ ისლამი და ბევრმა მათგანმა უმადლეს მდგომარეობასაც მიაღწია, ისევე, როგორც ჩერქეზი მონები კონსტანტინოპოლში ფაშები, სერასკერები¹, კაპიტან-ფაშები და ა.შ. გახდნენ. ტფილისი

¹ სერასკერი – თურქული ჯარების მთავარსარდალი.

სრულად აღდგა ამ შოკისგან. ახლა ის ყველაზე აყვავებული, აქტიური და ხმაურიანი ქალაქია და ექვგარეშეა, რომ როდესაც სამეფო სამფლობელოებში თავისუფალი ვაჭრობის განვითარების დღე დადგება, ის შავ და კასპიის ზღვებს შორის და რუსეთის, სპარსეთისა და მცირე აზიის დიდ გზაზე მდებარეო მდიდარი სავაჭრო ცენტრი გახდება. ქალაქის ოფიციალური ნაწილი სავსეა შთამბეჭდავი შენობებით, ჭრელი მოსახლეობით გადაჭედო ადგილობრივი მოსახლეობის ნაწილში მდებარე დუქნებში გაცხოველებული ვაჭრობაა (61). თავის იურისდიქციაში მყოფი ტერიტორიის ამ მნიშვნელოვან ნაწილს თავადი ვორონცოვის ზრუნვასა და მფარველობას არ აკლებს. მიუხედავად იმისდა, რომ მისი ომი მთიელებთან ყოველთვის არ იყო წარმატებული, როგორც ამბობენ, რომ მან მრავალი ღირებული ინსტიტუტი დაგეგმა, რომელთაც უნდა დაემატოს დიდი და ლამაზად აშენებული თეატრი ოპერების შესასრულებლად, რომელიც, რუსული კომედიებისა და წარმოდგენების მცირე თეატრის გარდა, ჩვენი ვიზიტის დროს არ იყო დასრულებული. ყველა ეს გაუმჯობესება მოწმობს მის ზრუნვას ხელი შეუწყოს ცივილიზაციის წინსვლას ქართველებსა და სომხებს შორის. ტფილისის სამხედრო გუბერნატორი იყო საქართველოში მცხოვრები სომეხი, გენერალი ბებუთოვი², გამოცდილი კაცი, რომელმაც წინა წლებში თურქეთისა და სპარსეთის ლაშქრობებში გამოიჩინა თავი. უცნაური იყო, რომ ეს მაღალი თანამდებობა სომეხ კაცს ეჭირა, მაგრამ რუსეთი ინგლისზე უფრო კოსმოპოლიტურია. გარედან მოსულ უცხოელს ადვილად უშვებენ ტაძარში; მაგრამ იქამდე, სანამ ინდოეთის ან კეთილი იმედის კონცხის კანადელ ან მალტელ გუბერნატორს ვიპოვით, ინგლისური წარმოდგენები უნდა შეიცვალოს. ეს დათმობა განმანათლებლობის შედეგია თუ ადგილობრივი ნიჭიერი ადამიანების ნაკლებობის ბრალია?

If I were to form my opinion from the Georgian ladies visible in the street, which, except one evening that we went to the theatre, was the only place I had an opportunity of beholding them, I should be forced to declare that their beauty has obtained a greater reputation than it deserves. They certainly are fair, with high complexions, natural or artificial, and regular features, all of which perhaps entitle the owners to the meed of beauty (62); still the entire absence of animation or expression deprives the countenance of attraction. They look well, however, in their pretty dresses while young. The Armenians, when out of doors, wrap themselves up in white veils, or rather cloaks, which have a graceful effect.

ჩემი აზრი ქუჩაში ნანახი ქართველი ქალბატონების მიხედვით რომ შემეკმნა, იმ ერთი საღამოს გარდა, როდესაც თეატრში წავედით და რომელიც ის ერთადერთი ადგილი იყო, სადაც მათი ნახვის საშუალება მქონდა, იძულებული ვიქნებოდი განმეცხადებინა, რომ მათმა სილამაზემ იმაზე მეტი რეპუტაცია მოიპოვა, ვიდრე იმსახურებს. ისინი, რა თქმა უნდა, ლამაზები არიან, კანის კარგი ბუნებრივით ან ხელოვნური ფერთა და სახის სწორი ნაკვთებით, რაც შესაძლოა, მათ ლამაზად წოდების უფლებას აძლევს; და მაინც, სიცოცხლის ან გამოხატვის სრული უქონლობა, სახეს მის მიმზიდველობას ართმევს. ამასობაში, როცა ახალგაზრდები არიან,

² ვასილ იოსების ძე ბებუთოვი (ბებუთაშვილი) (1789 ან 1791-1858), ინფანტერიის გენერალი დაიბადა და გარდაიცვალა თბილისში. მონაწილეობდა 1812 სამამულო ომში, ახალციხის აღებაში, 1853-1856 წლების ყირიმის ომში. 1857 წელს ბებუთოვი სამსახურიდან გადადგა.

ბებუთაშვილები, *ბებუთოვები*, თავადები XVIII-XIX საუკუნეებში საქართველოში. ქართლში XVI ს-ში მოვიდნენ სომხეთიდან. XVIII ს. მსხვილი ვაჭრები გახდნენ. XVIII ს. შუა წლებში თეიმურაზ II-მ აზნაურობა, 80-იან წლებში ერეკლე II-მ თავადობა უბოძა. <https://nobility.pro/ge/statia/758-bebutashvili.html>

კარგად გამოიყურებიან თავიანთ ლამაზ კაბებში. როდესაც სომეხი ქალები ქუჩაში გადიან, თეთრ ვულში, უფრო სწორად მოსასხამებში ეხვევიან, რასაც გრაციოზულობის ეფექტი აქვს.

At Tiflis we were lodged, as usual, at the house of an Armenian merchant. He was a man of much reputed wealth. His house was furnished with great richness, and at a cost that may be imagined when it is considered that the whole of the furniture was brought from St. Petersburg. It was much too expensive to be profaned by use, being exclusively reserved either for compulsory guests, like ourselves, or marriage and other feasts. The part of the habitation occupied by our host and his family was very humble, and far from clean. (63)

ტფილისში, როგორც ყოველთვის, სომეხი ვაჭრის სახლში დაგვაბინავეს. ის დიდი ქონების მფლობელი იყო. მისი სახლი ძალიან მდიდრულად იყო მოწყობილი და იმ ფასად, რაც შეიძლება წარმოიდგინოთ, თუ გაითვალისწინებთ, რომ მთელი ავეჯი სანკტ-პეტერბურგიდან იყო ჩამოტანილი. ეს ძალიან ძვირი იყო იმისთვის, რომ ხმარებით შეელახათ და ის განკუთვნილი იყო მხოლოდ ჩვენნაირი განსაკუთრებული სტუმრებისთვის, ან ქორწინებისა და სხვა დღესასწაულებისთვის. საცხოვრებლის ის ნაწილი, რომელიც ჩვენს მასპინძელსა და მის ოჯახს ეჭირა, ძალიან მოკრძალებული და არცთუ ისე სუფთა იყო.

Next to its conquerors, the Georgians are the master caste of this country. It is said that between the Georgians and the Armenians, who are found here in great numbers, there is a wonderful contrast in character and manners. The Georgian is bold, turbulent, reckless, extravagant; the Armenian is mean, cringing, timid, always intent on gain, and, unlike a Georgian, in keeping what he gains. The same characteristics mark him in Persia and Turkey, and I am told everywhere else; for, like the gipsy, he is a wanderer on the face of the earth, and is to be found in every part of Asia. He is consequently an abundant and pleasant harvest to all needy pashas, khans, hakims, and minor functionaries of misrule, easily reaped, gathered, and gleaned. (63)

ამ ქვეყნის მმართველ კასტას დამპყრობლებთან ერთად ქართველები შეადგენენ. ამბობენ, რომ ქართველებისა და სომხების, – რომლებიც აქ მრავლად არიან, – ხასიათსა და ზნე-ჩვეულებებს შორის საოცარი განსხვავებაა. ქართველი მამაცი, მოუსვენარი, უგუნური, მფლანგველია; სომეხი ხელმოჭერილი, მამებელი, მშიშარა, და, ქართველისგან განსხვავებით, მუდამ სარგებელსა და მის შენარჩუნებაზე ზრუნავს. მას იგივე თვისებები ახასიათებს სპარსეთსა და თურქეთში და როგორც მითხრეს, ყველგან; რადგან ის ბოშასავით მოხეტიალეა დედამიწაზე და აზიის ყველა კუთხეში შეგხვდება. მამასადამე, ყველა გაჭირვებული ფაშის, ხანის, ჰაქიმისა³ და დაბალი რანგის უყაირათო მოხელისთვის, ის უხვი და სასიამოვნო სამკალია მოსავლის ასაღებად, შესაკრებად და მოსაგროვებლად.

During our short stay at Tiflis we paid a visit to Narses, the venerable patriarch of the Armenian Church. His manners and appearance were full of dignity and benevolence—an observation seldom

³ ჰაქიმი – ახლო და შუა აღმოსავლეთის ქვეყნებში ოლქის ან მხარის მმართველი.

applicable to the clergy of the Armenian Church in Persia. Notwithstanding his extreme age, he conversed with great cheerfulness and even vivacity, showing much interest in and some knowledge of the affairs of Europe. Not suspecting we were Catholics, he amused himself and us too, he no doubt thought, by (65) sneering at the Pope, descanting with great unctiousness on the supposed infallibility of His Holiness. Having no inclination to enter on polemics, and unwilling to put the Patriarch out of countenance by explaining the real state of the case, we allowed him to pursue the pleasant theme without restraint to the top of his bent. There was an appearance of great simplicity throughout the establishment of the Patriarch, indicating, if not poverty, the entire absence of any approach to superabundant revenue. For some unexplained reason he had been compelled by the Russian authorities to quit his see at Etchmiatzin, the Rome of the Armenians, and fix his residence in Tiflis, from whence I have since heard he has been transferred to St. Petersburg. The Patriarch is said to enjoy the highest popularity among his flock, and it is added that his talents, virtue, and learning, entitle him to all their veneration (66).

ტფილისში ჩვენი ხანმოკლე ყოფნის დროს, ჩვენ სომხური ეკლესიის მეუფე პატრიარქს, ნერსესს, ვესტუმრეთ. მისი ქცევა და გარეგნობა ღირსებითა და კეთილგანწყობით იყო სავსე – ეს არის შენიშვნა, რომელიც იშვიათად ესადაგება სპარსეთში მყოფ სომხური ეკლესიის სამღვდელთაგან. თავისი ხანდაზმულობის მიუხედავად, იგი მეტად ხალისიანად და მკვირცხლად კი საუბრობდა, ევროპის საკითხების მიმართ დიდი ინტერესი და გარკვეული ცოდნაც გამოავლინა. მას ფიქრადაც არ მოსვლია, რომ ჩვენ კათოლიკეები ვიყავით, ის თავის თავს იმხიარულებდა და როგორც უეჭველად ეგონა ჩვენც გვამხიარულებდა პაპის დაცინვით და გულაჩუყებული მსჯელობდა მისი უწმინდესობის სავარაუდო უცდომელობის შესახებ. ვინაიდან მასთან პოლემიკაში შესვლის სურვილი არ გვქონდა და საქმის რეალური მდგომარეობის ახსნით პატრიარქის შერცხვენა არ გვინდოდა, საშუალება მივეცით სასიამოვნო თემის მისი შესაძლებლობების ზღვრამდე შეუზღუდავად გასაგრძელებლად. პატრიარქის გარშემო გარეგნულად დიდი უბრალოება სუფევდა, რაც სიღარიბეზე თუ არა, ჭარბი შემოსავლის სრულ არარსებობაზე მიუთითებდა. რაღაც გაუგებარი მიზეზის გამო, რუსეთის ხელისუფლებამ აიძულა ის დაეტოვებინა სამყოფელი სომხების რომში, ეჩმიაძინში და დასახლებულიყო ტფილისში, საიდანაც, როგორც შემდეგ გავიგე, პეტერბურგში გადაიყვანეს. ამბობენ, რომ თავის სამწყსოს შორის პატრიარქი უდიდესი პოპულარობით სარგებლობს და იმასაც უმატებენ, რომ მისი ნიჭი, სათნოება და ცოდნა მას საყოველთაო თაყვანისცემის უფლებას აძლევს.

(ინგლისურიდან თარგმნა ი. ნაჭყებიამ)